

A szajáni kutatásról

JUHÁSZ ANTAL

A Néprajzi Tanszék az 1996-ban kialakított kutatási terv szerint folytatta a szerbiai Bánság magyarok lakta falvaiban megkezdett terepmunkát. Az észak-bánsági Majdán, Rábé és Egyházaskér községben végzett anyaggyűjtés után Szajánt (Sajan) választottuk kutatópontul. Kiszemelésekor a falu népi műveltségét és az elődök munkásságát vettük figyelembe.

Kálmány Lajost a csanádi püspök 1879-ben helyezte a szajáni római katolikus plébániára. A fiatal, huszonhét éves káplán féléves tartózkodása alatt oly gazdag népköltési anyagot tárt föl, hogy a Szeged népe II. kötetét (Temesköz népköltése) eredetileg „Szaján népköltészete” alcímmel szándékozott kiadni. A közölt „balladák és rokon neműek, szerelmes dalok, bordalok”, pásztor- és katonadalok jelentős részét valóban Szajánban – és a közvetlen szomszédságában lévő Padén, Tiszahegyesen – gyűjtötte.¹

A török alatt néptelessé vált pusztára telepített falu lakossága szegedi gyökerezetű, így került a szegedi nagytáj néprajzi monográfiáját készítő Bálint Sándor professzor figyelmébe. Bálint Sándor 1965-ben csak egy napot töltött Szajánban, de a tájékozódó gyűjtés arról győzte meg, hogy „a falu múlt század (XIX. század!) legelején kiszakadt népe Szegednek még a XVIII. századi hagyományvilágát vitte magával, és szigetsorsában sokáig őrizgette.” Szaján történetét és népeletét tömören összegző írását így fejezte be: „Hagyományvilágának XX. századi állapotáról egyelőre nincsenek adataink és bővebb értesüléseink, a még elvégzendő gyűjtőmunka azonban sikeresnek, gazdagnak ígérkezik.”²

Szajáni kutatásunkhoz Kálmány klasszikus értékű népköltészeti anyaggyűjtése és Bálint Sándor megállapítása adott indítást, útmutatást.

A XX. század első negyedében Herresbacher Dénes plébános írta meg a 120 éve telepített falu népének küzdelmes sorsát,³ de népi műveltségével, Kálmány úttörő érdemű föltárásától egészen az 1960-as évekig, a szaktudomány nem foglalkozott. 1968-ban Paksa Katalin zenefolklorista népdalokat és balladákat gyűjtött a faluban, s anyaggyűjtéséből hat pásztoralt, illetve balladát tett közzé Bálint Sándor „A szögedi nemzet” című monográfiájában.⁴ Tóth Ferenc újvidéki folklórkutató és Katona Imre, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklór Tanszékének docense 1972-ben folytatott balladakutatást azokon a bánsági településeken, ahol Kálmány

¹ KÁLMÁNY Lajos: Szeged népe II. Temesköz népköltése. Aradon, 1882.

² BÁLINT Sándor: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete, Első rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2. Szeged, 1976. 222.

³ HERRESBACHER Dénes: A 120 éves Szaján. Subotica, 1926.

⁴ PAKSA Katalin: A szögedi nemzet zenéje. In: BÁLINT Sándor: A szögedi nemzet. Harmadik rész. MFMÉ 1978/79-2. Szeged, 1980. 655–658., 662–663., 699–701., 747., 821.

közel egy évszázaddal azelőtt népköltési anyagot tárt fel.⁵ 1973–74-ben D. Beszédes Valéria szabadkai néprajzkutató gyűjtött prózai hagyományt, elsősorban meséket Szajánban, s félszáz szajáni népmesét adott közre.⁶ Ugyanazokban az években Ferenczi Imre, a szegedi Néprajzi Tanszék docense Tripolsky Géza zentai múzeumigazgató közreműködésével kutatta az észak-bánsági településeken, többek között Szajánban szájhagyományozódó betyármondákat.⁷

Az előttünk járó kutatók Kálmány Lajos nyomdokait követve, elsősorban a népköltészet lírai és prózai műfajainak feltárását tűzték ki célul. De nem kizárólag. Éppen Kálmány a „Temesköz népköltése” című kötet bevezetőjében a szajániak mentalitásáról, szokásairól, öltözködéséről és magyarságukhoz való ragaszkodásáról is tanulságos megfigyeléseket rögzített. A kutatás tervezésekor az a szándék vezetett, hogy föltárjuk a falu anyagi kultúrájának eddig nem vizsgált sajátosságait, társadalmának arculatát, nem feledkezve meg a szellemi kultúra néhány jelenségéről sem (néphit, temetkezési szokások, halotti búcsúztatók). Törekedtünk Szaján mai kultúrájának, közösségi életének dokumentálására is.

A terepmunkát 2000. július 6. és 16-a között tíz napon át folytattuk. A kutatásban részt vettek: Békési Bernadett, Bihar Mária, Gyóni Gábor, Kiss Károly Szilárd, Kun Violetta, Pap József, Povedák István, Sándor Barbara néprajz szakos egyetemi hallgatók, Simon András PhD ösztöndíjas néprajzkutató és témavezetőként e sorok írója. Kérésemre bekapcsolódott a kutatásba Jung Károly folklórkutató, az újvidéki egyetem Magyar Irodalom Tanszékének tanára. 2000 novemberében öt hallgatóval két napos kiegészítő anyaggyűjtést végeztünk.

Egy hallgatónak azt a feladatot adtam, keresse föl a falu ismertén jó énekeseit és vegye számba, hogy Kálmány Lajos szajáni népköltési gyűjtésének mely darabjait ismerik, s tudják énekelni. Igen kevés eredménnyel járt. A százhusz évvel korábban gyűjtött dalok, balladák szövegét a ma élő idősebbek sem ismerik, vagy csupán töredékeikre emlékeznek. A három évtizeddel előttünk járók még több, Kálmány gyűjtötte szövegre találhattak. Két hallgatónk azért mintegy ötven dalt, balladát rögzített szalagra, közöttük számos pásztordalt, több balladát illetőleg variánst is. A gyűjtött anyagról véleményt kértem Avasi Béla népzenekutató nyugalmazott főiskolai tanártól. Kilenc dalt és két balladát talált közlésre alkalmasnak, de közülük több ismert, publikált szöveg illetve dallam. Úgy határoztunk, hogy a megrostált gyűjtés közlésétől is eltekintünk. A tradicionális népköltészet kopása, eltűnése a recens kultúra régóta ismert jelensége. A szajáni szövegfolklor- és dalkutatás tapasztalatait más anyaggyűjtések után, azokkal összevetve érdemes majd közreadni. Vizsgáltuk még a szajániak környező településekhez fűződő kapcsolatrendszerét és identitástudatát. Minderről a bevezető tanulmány csak a falu jellemzéséhez legfontosabbnak ítélt tapasztalatokat foglalja össze, s miután a térség kutatását folytatjuk, ezekre a teljesebb dokumentálás igényével, másutt térünk vissza.

⁵ TÓTH Ferenc: Kálmány Lajos nyomában. Az észak-bánati népballadák élete. A balladákat gyűjtötte KATONA Imre és TÓTH Ferenc. Újvidék, 1975.

⁶ BESZÉDES Valéria: Jávorfácska. Félszáz szajáni népmese. Életjel Könyvek 15. Szabadka, 1978.

⁷ FERENCZI Imre: Rózsa Sándor és társai. Jugoszláviai magyar néphagyományok. Somogyi-könyvtári műhely, 1974. 13. évf. 3. sz. 309–320.

A kutatás befejezésekor jutott tudomásunkra, hogy megjelent Törköly István könyve Szaján történetéről.⁸ A helyi paraszt családból származó, Zentán élő nyugdíjas újságíró szülőfaluja történetét és XX. századi életét írta meg krónikás hűséggel és gondossággal. Szorgos, alapos adatgyűjtése mellett munkája fő értékét személyes élményei és az idősebb nemzedéktől gyűjtött emlékezések biztosítják. Könyvéből hasznos adatokat, megfigyeléseket merítettünk és ezekre mindannyiszor hivatkoztunk. Célunk alapján különbözött: Törköly szülőfaluja történetének és legújabb kori népelete egyes jelenségeinek krónikás, olvasmányos megörökítésére törekedett, kutató csoportunk viszont a szajáni népi műveltség tradícióit, folyton változó sajátosságait és a jelenkori gazdaság, közösségi élet néhány elemét a néprajztudomány módszereivel vizsgálta és értelmezte.

A kutatást és e kötet kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Felsőoktatási Kutatási Pályázata tette lehetővé. Vizsgálatunk a „Népek, népcsoportok, kistájak kultúrája Duna–Tisza–Maros régióban” című pályázat kereteibe illeszkedett, mint annak egyik része.

A terepmunka föltételeit Pósa Gyula plébános segítőkészsége, a helyi művelődési egyesületek vezetőinek és tagjainak szíves közreműködése biztosította. Hálásan köszönjük valamennyiük és minden egyes visszaemlékező adatszolgáltatónk türelmét, megértését.

⁸ TÖRKÖLY István: Hívjuk az élőket, siratjuk a holtakat. Szaján története. Magánkiadás. Toronto, 2000.